

середньому, одним блоком суджень або загалом не знали відповіді, то після проведення експериментальної роботи їхні відповіді містили 2–3 і більше блоків, що характеризують поняття “здоров’я”. Можна зазначити, що на констатуючому етапі блок психічного благополуччя (емоційного та інтелектуального) не визначався респондентами, але після проведення циклу бесід, 28% суджень старшокласників містило цей блок як один із компонентів, що характеризує відповідне поняття.

Щодо визначення рангового місця здоров’я у життєвих цінностях старшокласників після проведення експериментальної роботи, то результати ранжування мають наступний вигляд: здоров’я (фізичне та психічне) – 56,7%, наявність добрих та вірних друзів – 37,2%, цікава та стабільна робота – 32,9%, щасливе сімейне життя – 22%, любов (духовна і фізична) – 17,7%, матеріальне забезпечене життя – 15,2%, пізнання (можливість розширювати свою освіту) – 12,8%.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бальсевич В.К. Концепция альтернативных форм организации физического воспитания детей и молодежи // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 1996, № 1. – С. 23–25.
2. Бех І.Д. Виховання особистості (у 2-х томах), книга 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К.: Либідь. – 2003. – 344с.
3. Булатова М., Литвин О. Здоров’я і фізична підготовленість населення України // Теорія та методика фізичного виховання і спорту. – 2004, №1. С. 3–9.
4. Козленко О.М. Формування мотивів фізичного вдосконалення у молодших школярів // Фізичне виховання в школі. – 1999, № 4. – С. 29–31.
5. Кучеров І.С. Здоров’я нації – проблема педагогічна // Фізичне виховання в школі. – 2000, № 1. – С. 51–53.
6. Лещенко Г.А. Деякі аспекти системи шкільного фізичного виховання // Наукові записки. – Випуск 32. Ч.ІІ. – Педагогічні науки. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2001. – С. 94–96.
7. Семеренський В.І. Народні ігри та їх роль у розвитку творчої активності учнів // Фізичне виховання в школі. – 2000, № 1. – С. 54–55.
8. Теория и методика физического воспитания. В 2-х томах. – Т.2. – Под ред. Т.Ю. Круцевич. – К.: Олимпийская литература. – 2003. – 392с.
9. Фіцула М.М. Педагогіка // Посібник, К.: Академія. – 2000. – 542с.

УДК 37. 035. 6

Р.С. Дружененко

ЕТНОПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ЯК УМОВА ЕТНОПЕДАГОГІЧНОЇ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Проблема формування мовної особистості учня, який володіє сумою мовленнєвих умінь і навичок, передбачає врахування психологічного аспекту. Етнопедагогічна основа вимагає опори на етнопсихологічні чинники процесу формування національно-мовної особистості, тобто такої, яка розвивається в етносередовищі.

Досліджувана проблема є актуальною, оскільки пропонується вивчення етнічної основи психологічної діяльності особистості, зокрема формування мовлення в умовах навчання на етнопедагогічних засадах.

Думка про те, що цілеспрямований вплив етнокультурного середовища з метою формування мовної особистості нерозривно пов’язаний з етнопсихологічним контекстом, частково простежується в Г. Антипова, А. Бароніна, С. Єрмоленко, В. Красних, А. Леонтєва, Л. Мацько, Ю. Сорокіна, В. Тоїдіс, О. Донських та ін.

Метою нашого дослідження є з'ясування необхідності опори на етнопсихологію в умовах етнопедagogічного підходу та виділення найголовніших етнопсихологічних чинників, що мають вплив на процес формування національно-мовної особистості.

Етнопедagogічна умова опори на етнопсихологічні чинники формування національно-мовної особистості пояснюється спільним об'єктом дослідження двох наук – етнопедagogіки та етнопсихології – яким є етнофор, тобто представник певної етнічної спільності. Етнопедagogіка пропонує систему навчально-виховних національно-специфічних заходів, а етнопсихологія досліджує психологічні процеси засвоєння етнокультурних цінностей через національну систему виховання і, таким чином, здійснення процесу етнізації.

Спираючись на здобутки етнопедagogіки, А. Баронін виділяє в етнопсихології виховну функцію, що полягає в розробці системи національного виховання, розраховану на особливості психології національного типу особистості, доведенні ролі національного компонента в навчально-виховному процесі та розкритті механізмів передачі етнокультурних традицій у вихованні молоді [1; 19].

На думку А. Бороноєва та В. Павленка, система народної педагогіки є одним із чинників культурно-психологічного впливу на становлення особистості як представника етносу. Вона включає уявлення про якість етнофора, представляє картину стереотипів поведінки, а тому є цінним матеріалом для вирішення таких етнопсихологічних питань, як етнізація та ідентифікація [2; 7].

Одним із питань дослідження етнопсихології, як стверджує Т. Стефаненко, є питання залежності між методами виховання, котрі властиві певній культурі, та характером поведінки: різні виховні системи формують різні характери [13], а отже – менталітет, світосприйняття, світорозуміння, що, у свою чергу, впливає на процес мислення та мовлення особистості як члена етнічної групи.

Формування мовленнєвих якостей особистості є необхідною умовою процесу етнізації. Оскільки присвоєння культури і формування етнічної психології можливі через посередництво мовних знаків, то великого значення в процесі етнізації надається оволодінню мовою.

В. Маслова виділяє деякі аспекти формування мовної особистості в процесі етнізації. За її словами, в результаті включення людини в соціальні відношення формується мовна особистість як реалізація культурно-історичних знань, виробляється її мовленнєво-мисленнєва діяльність за нормами й еталонами певної етномовної культури, здійснюється процес засвоєння законів соціальної психології народу [9; 121].

Навчання мови на засадах етнопедagogіки передбачає врахування усіх психологічних особливостей національності і сприяє формуванню національно-мовної особистості школяра, виробленню мовленнєвих умінь та навичок з опорою на етнопсихологічні чинники.

Вивчення нами психологічної теорії процесу породження мовлення в умовах етнізації, яку забезпечує етнопедagogічний підхід, дозволяє розглядати мовленнєву діяльність особистості під кутом зору національно-культурної специфіки, що розвивається під впливом рідної мови, а також виділити основні чинники формування національно-мовної особистості.

Етнопсихологічна парадигма допомагає дослідити вплив на мовленнєву діяльність носія певної етнокультури таких етнопсихологічних чинників: мовні здібності, дар слова, чуття мови, менталітет, національний характер, національний спосіб мислення, національна свідомість, національна самосвідомість, мовна свідомість, національні почуття, національно-культурна мотивація.

Серед чинників формування національно-мовної особистості – мовні здібності. Загальні мовні здібності властиві кожній людині. Вони виробляються протягом усього розвитку людської спільноти або народу зокрема і можуть бути вродженими чи набутими в процесі навчання і виховання. В основі вроджених (природних) здібностей лежать задатки як “генотипно зумовлені анатомо-фізіологічні властивості організму” [10; 196]. Таким чином, виходимо на поняття генетичного коду – відносно стійкої системи кодування спадкової інформації в молекулах нуклеїнової кислоти [12; 33].

Генетичний код накладає істотний відбиток на задатки етнофора. Наприклад, мовленнєвий апарат українця пристосований до особливої артикуляції звуків. Сучасні психологи доводять, що особливості артикуляції людей різних національностей зумовлені особливостями анатомії апарату мовлення, який відрізняється у представників різних національних приналежностей і передається природнім способом.

З чинником мовних здібностей тісно пов'язаний чинник розвитку дару слова. Ф. Буслаєв, спираючись на генетичну основу викладання рідної мови, вказує на необхідність урахування поступового розвитку вродженого дару слова. Генетична методика “стежить за ходом самої природи, безумовно підкоряючи їй предмет, що викладається” [3; 68].

Важливим чинником формування національно-мовної особистості є мовне чуття, тобто неусвідомлене, на почуттєвому рівні вироблене вміння використовувати мовні засоби в різних ситуаціях спілкування. Особлива увага при формуванні національно-мовної особистості на засадах етнопедagogіки має приділятися виробленню вмінь відчувати специфічно українські засоби мови в національно-культурних текстах. Чуття рідної мови виявляється в умінні розрізняти, правильно вимовляти фонему рідної мови, здійснювати автоматичний відбір власне українських лексичних та фразеологічних мовних одиниць і доречно використовувати їх у власному мовленні, дотримуватися граматичних норм рідної мови, а також відчувати використання мовних засобів відповідно до стилю і типу мовлення.

Особливу роль у формуванні мовлення особистості відіграє мислення – специфічна здібність опосередкованого відображення предметів і явищ дійсності. Етнокультурне середовище, в яке нас поміщає етнопедagogіка, під впливом свідомого сприймання і засвоєння мовного матеріалу учнем розвиває національний спосіб мислення, який ми розглядаємо як ще один чинник формування національно-мовної особистості.

О. Потебня розвиває вчення В. Гумбольдта про залежність мислення від мови кожного окремого народу і формує власну концепцію, згідно з якою різні мови є глибоко різними системами мислення. Етномова – це замкнута система, що повністю розкривається тільки перед представниками даної національності. Пізнаючи мову, людина переймає особливості світоосмислення свого народу і навпаки – людина, яка починає говорити іншою (нерідною) мовою, “змінює разом з тим і характер і направлення течії своєї думки” [11; 164], а значить – змінює свою суть, менталітет, який впливає на спосіб думання і мовлення.

За А. Леонтьєвим, тільки в умовах переймання особистістю культурних цінностей даного народу формується феномен, що називається національним способом мислення [8].

Серед чинників впливу на спосіб формування і формулювання думки через мову І. Зимня називає культурно-історичні традиції носіїв мови, які є причиною того, що людина, яка говорить, формулює свою думку відповідно до еталонів, стереотипів. Останні є невід’ємними аспектами національного способу мисленнєво-мовленнєвої діяльності етнофора [7] і однією з характеристик національно-мовної особистості.

Формування національно-мовної особистості не буде успішним без урахування чинника національної свідомості та самосвідомості.

Національна самосвідомість включає розуміння індивідом своєї національної приналежності, специфічних рис власної нації, її історичного минулого, відношення до етнічних цінностей.

Національна самосвідомість формується на основі національної свідомості як сукупності соціальних, політичних, економічних, моральних, естетичних, філософських, релігійних та інших поглядів і переконань, що характеризують певний рівень духовного розвитку нації.

Національна свідомість є вроджена, закладена в генетичному коді особистості або цілого народу, але вона і формується, в основі формування – природне оточення, національна система освіти, а також “етнопсихологічні основи мовного спілкування” [6; 9].

За О. Вишневським, формування етнічної самосвідомості проходить кілька періодів і пов’язане, перш за все, з усвідомленням рідної мови, що служить основою розвитку національного способу мислення, опанування морально-етичних цінностей [5; 97].

Зважаючи на особливу роль рідної мови у формуванні національної самосвідомості, варто говорити про національно-мовну свідомість як елемент національної свідомості й чинник національно-мовної особистості.

Формування національно-мовної свідомості узгоджується з виробленням розуміння мови як засобу національної самоідентифікації, просторового і часового виміру національної культури. Серед функцій мовної свідомості – оволодіння національно-мовною картиною світу, тобто відображення у свідомості реальної дійсності очима особистості – носія певної етнічної групи.

О. Федик зазначає, що національна мова проходить через національну свідомість, фільтрує відбір тих чи інших засобів відображення, які формують національний адекват реальності [14; 280]. Національно-мовна свідомість не допускає чужомовних елементів, суржикових утворень, калькування, натомість формує у мовної особистості власне українські якості мовлення, правильність і чистоту.

Сфера підсвідомого має не менш важливе значення для формування національно-мовної особистості, тому виділяємо ще один чинник – колективне несвідоме. Докладна характеристика несвідомого спостерігається в К. Юнга. Його концепція полягає в тому, що підсвідома сфера психіки кожної людини-етнофора містить приховані сліди пам'яті про історичний досвід своєї нації. Ці сліди виявляються у природній здатності до породжування деяких символів, у несвідомому потягу до етнокультури, у поведінці (зокрема мовленнєвій).

У напрямку колективного несвідомого етнопсихолінгвістика утримує думку про те, що мова є генетичним кодом, який існує в нейроклітинах організму. Такий підхід дозволяє пояснити швидке засвоєння мови пращурів етнофором.

Невід'ємним чинником формування національно-мовної особистості є емоційно-почуттєва сфера, вужче – національні почуття. Так, А. Вежицька наголошує на тому, що не лише думки можуть бути подумані, але й почуття можуть бути випробувані в рамках однієї мовної свідомості [4].

Найвищим проявом національних почуттів є почуття патріотизму, національної гордості, любові до свого народу, дружби і братерства до інших народів, ідентичності, приналежності.

Національні почуття формуються в межах етномови. З іншого боку, вони є мотивом до пробудження національного способу мислення – основи мовлення етнопсихолінгвістичного типу особистості.

Вагомий вплив на розвиток національно-мовної особистості має такий чинник, як національний характер.

Про наявність психічних особливостей націй згадували ще Цезар, Геродот, Гіпократ, Ксенофонт, Пліній, Страбон.

Риси українського національного характеру визначені дослідниками. Серед них – чуттєвість, людяність, відкритість, щирість, демократизм, увічливість, нехоть до багатослів'я, справедливість, лагідність думки, естетизм, емоційність, ліризм, гостинність, духовний аристократизм. Названі риси характеру українського народу чітко відбиті в національно-культурних текстах, що доводить вплив національного характеру на розвиток мовленнєвих якостей етнофора.

Формування національно-мовної особистості нероздільно пов'язане з розвитком ментальних рис.

Менталітет є інтегративною ознакою етнопсихології, під ним розуміють властивий даній нації стиль життя, культури, а також притаманна даній етнічній спільності система цінностей, поглядів, світогляду, рис характеру, норм поведінки.

У процесі набуття національної мови особистість набуває рис ментальності як внутрішньої готовності діяти визначеним чином, тобто за нормами, правилами, традиціями.

Формування ментальних рис мовленнєвої діяльності особистості відбувається на основі психології розвитку національної свідомості, національної самосвідомості, національного способу мислення, національних почуттів, тому що ментальність є "той рівень

свідомості, на якому думка не відокремлена від емоцій, від латентних звичок і прийомів свідомості” [9; 49].

Відомо, що процес породження мовлення починається з мотиву спілкування, тобто причини, що спонукає до мовленнєвої діяльності. Оскільки в даному дослідженні мова йде про формування національно-мовної особистості, то виділяємо чинник національно-культурної мотивації. Останній сприяє виробленню в учнів твердих переконань у необхідності досконалого володіння скарбами рідної мови та активного використання їх у житті, прагнення пізнати історію, культуру, цінності, ідеали рідного народу в порівнянні з іншими, бажання удосконалити власне мовлення, робити його більш виразним, етично правильним, індивідуальним, національно специфічним.

Таким чином, дане дослідження показує, що процес формування національно-мовної особистості на засадах етнопедagogіки вимагає опори на етнопсихологію. Це пояснюється тим, що в центрі уваги обох наук є особистість етнофора, тобто представника окремого етносу, психологія якого має свої особливості. Серед головних етнопсихологічних чинників формування національно-мовної особистості ми виділили мовні здібності, дар слова, мовне чуття, національний спосіб мислення, національна самосвідомість, національна свідомість, мовна свідомість, колективне несвідоме, національні почуття, національний характер, менталітет, національно-культурна мотивація.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баронин А.С. Этнопсихология. – К.: МАУП, 2000.
2. Бороноев А.О., Павленко В.Н. Этническая психология. – С.-Пб., 1994.
3. Буслаев Ф.И. Преподавание отечественного языка. – М.: Просвещение, 1992.
4. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996.
5. Вишневецький О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. – Л., 1996.
6. Єрмоленко С. Національна свідомість і виховання української мовної особистості // Урок української. – 2001. – №11–12. – С. 9–10.
7. Зимняя И.А. Лингвопсихология речевой деятельности.– Москва – Воронеж, 2001.
8. Леонтьев А. Проблема развития психики. – М., 1972.
9. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001.
10. Немов Р.С. Психология. – М.: Просвещение, 1990.
11. Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993.
12. Психологічний словник: За ред. В.І. Войтко. – К.: Вища школа, 1982.
13. Стефаненко Т. Этнопсихология. Учебник для студентов ВУЗов по специальности “Психология”. – М.: ИПРАН; Екатеринбург: Деловая книга, 2000.
14. Федик О. Мова як духовний адекват світу (дійсності). – Л.: Місіонер, 2000.

УДК 37. 037

А.М. Єрохіна

ВИХОВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Сучасна школа переживає нині складний і водночас цікавий період реформування. Відповідно до Закону України “Про загальну середню освіту”, Концепції загальної середньої освіти, Державного стандарту початкової загальної освіти в сучасній початковій школі відбувається системне оновлення змісту та перехід на нову структуру навчання.

У законі України “Про освіту” зазначено: “Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості й найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання піднесених моральних цінностей, формування громадян, готових до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій підставі інтелектуального,